

Een predikheer voor Vlaanderen

De rol van pater Jules Callewaert in de Vlaamse beweging

ANTON MILH

Wie een bezoek brengt aan de IJzertoren te Diksmuide, treft er op een van de benedenverdiepingen een monumentaal schilderij aan, het zogeheten *Gulden Doek van Vlaanderen*. Aan dit doek werkte schilder Hendrik Luyten maar liefst tien jaar, van 1931 tot 1941. Wat Luyten wilde afbeelden was een soort ‘Staten-Generaal’ van Vlaanderen, een fictieve bijeenkomst van de grote voormannen van de Vlaamse beweging uit zijn tijd én uit het verleden. Doorheen dit doek komen we dus ook te weten wie in Luytens tijd, het interbellum, als inspirerend en richtinggevend werd beschouwd voor de koers van de Vlaamse beweging. Tussen de tientallen mannen in zwart kostuum valt één figuur centraal vooraan op: aan een tafel waarover een leeuwenvlag is gedrapeerd, zit een man in wit habijt. Wie vervolgens van naderbij kijkt, kan “de vranke blik, het blozend gelaat”¹ van de pater dominicaan Jules Callewaert herkennen. Hoewel Callewaert in het interbellum was uitgegroeid tot een monument binnen de Vlaamse beweging en dat tot aan zijn dood in 1964 zou blijven, is deze opmerkelijke en omstreden figuur in de laatste decennia wat in de vergetelheid geraakt. Met deze bijdrage beogen we daarom zijn invloed en bijdrage in de Vlaamse beweging opnieuw in herinnering te brengen.

Een blauwvoet wordt predikheer

Jules Callewaert werd op 4 februari 1886 geboren in een boerengezin in Torhout. Zijn streek van herkomst, het West-Vlaamse Houtland, zou voor hem later uitgroeien tot een ideaalbeeld: hier waren de mensen eenvoudige, harde werkers, door en door Vlaams, die met een zekere vanzelfsprekendheid hun geloof beleden en beleefden.² Na de lagere school in zijn geboortedorp, waar hij werd opgemerkt omwille van zijn

- 1 A. GOOVAERTS, *Hendrik Luytens Gulden Doek van Vlaanderen*, Antwerpen, 1974, p. 18. Deze bijdrage is gebaseerd op de thesis “*Nu is het uur van Vlaanderen geslagen*”. Een onderzoek naar de rol van pater J. L. Callewaert in de Vlaamse beweging, die ik in juni 2014 verdedigde aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen (KU Leuven) tot verkrijging van de graad van Master in de godgeleerdheid en de godsdienstwetenschappen. Promotor van dit werkstuk was prof. dr. Mathijs Lamberigts. Voor het tot stand komen van mijn thesis en dit artikel ben ik p. Mark De Caluwe heel dankbaar, voor zijn aangeboden hulp en zijn vriendschap.
- 2 Cf. bijvoorbeeld J. CALLEWAERT, *En Vlaanderen voor Christus*, Antwerpen – Bilthoven, 1951, p. 97–98 en BRUGGE, Bisschoppelijk Archief, N89, Pater J. Callewaert, Eene Landgamme, s.d.

intelligentie, werd de jonge Jules in 1898 naar het Klein Seminarie van Roeselare gestuurd.

Dit Klein Seminarie had in Callewaerts tijd reeds een stevige reputatie opgebouwd binnen de jonge Vlaamse beweging. Vele priester-leraars die er actief waren ijverden voor een opwaardering van de Vlaamse taal; dikwijls schreven ze ook zelf proza of poëzie in het Vlaams. De bekendste van deze 'taalminnaars' was ongetwijfeld Guido Gezelle, die van 1854 tot 1860 les gaf aan dit college. Deze taalbeweging werd sterk beïnvloed door de romantische denkbeelden uit het oeuvre van Hendrik Conscience (de zogeheten 'kerelsmystiek') alsook door het ultramontaanse gedachtegoed dat in de jaren 1860 en 1870 fors opgang maakte. Aanvankelijk duldde de kerkelijke overheid deze beweging en stimuleerde haar zelfs.

Dit veranderde echter in het jaar 1875, toen na een reeks kleinere incidenten de zogenaamde *Groote Stooringe* plaatsvond: een groep scholieren onder leiding van o.m. Albrecht Rodenbach verzette zich openlijk tegen het eentalig-Franse regime dat op het Klein Seminarie heerste. De toenmalige superior (directeur) trad zeer streng op tegen deze uiting van publieke ongehoorzaamheid. Ook in de jaren en zelfs decennia nadien bleef het schoolbestuur argwanend staan tegenover elke vorm van Vlaamsgezindheid. Desondanks overleefde de 'blauwvoeterij' – de benaming voor de beweging die Rodenbach en de zijnen op gang hadden gebracht – buiten maar ook binnen het Klein Seminarie, ook al moest men daarvoor enigszins de clandestiniteit opzoeken.³

Het was met dit ondergronds en onderhuids sluimerende flamin-gantisme dat de jonge Callewaert in aanraking kwam aan het Klein Seminarie. Al snel engageerde hij zich in studentengilden in Torhout en in Roeselare, die de geest van de blauwvoeterij levend trachtten te houden. Voor deze gilden organiseerde hij bedevaarten en hield hij zijn eerste voordrachten. Ook schreef hij artikels voor *De Vlaamsche Vlagge*, het bekende tijdschrift van de West-Vlaamse studentenbeweging. In 1908 zou hij zelfs redacteur worden van het blad. Zijn tijd als humaniorastudent in West-Vlaanderen had een diepgaande invloed op Callewaert. Zo zou hij in zijn slotrede op zijn proces na de Tweede Wereldoorlog nog verwijzen naar de 'Roeselaarse' wortels van zijn Vlaamsgezindheid: "Van mijn prilste jeugd af, heb ik in het Klein Seminarie te Roeselare, mij laten medevoeren met de melodieën van Vlaamse heropstanding, die Gezelle, Verriest en Rodenbach, als koningen met harpen hebben voorgespeeld"⁴.

Net zoals vele van zijn medestudenten besloot Jules Callewaert zich na de retorica aan te melden voor de diocesane priesteropleiding, waarvan de eerste jaren (filosofie) ook te Roeselare werden ingericht. Tijdens zijn eerste jaar aan het seminarie las Callewaert ge-

3 Over de *Groote Stooringe* en de blauwvoeterij aan het Klein Seminarie van Roeselare, zie o.a. M. DE BRUYNE, *De Groote Stooringe te Roeselare in 1875*, in R. BOUCQUEY et al. (ed.), *De Groote Stooringe 1875. Historische bijdrage tot de geschiedenis van de Vlaamse studentenbeweging*, Rumbeke, 1975, 15–26 en L. GEVERS, *Bewogen Jeugd. Ontstaan en ontwikkeling van de katholieke Vlaamse studentenbeweging (1830–1894)*, Leuven, 1987, p. 72–74.

4 Deze slotrede werd opgenomen in P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert. Met Woord en Daad in Liefde*, Mortsel, 1969, p. 259.

Jules Laurentius Callewaert, 1886–1964 (Leuven, Archief dominicanen).

schriften van twee beroemde 19de-eeuwse dominicanen⁵: de Fransman Henri-Dominique Lacordaire, een befaamd predikant die de dominicanen had heropgericht in zijn land na de Franse Revolutie, en de Ier Thomas Nicholas Burke, die vooral veel bekendheid had verworven als theoloog op het Eerste Vaticaans Concilie. De jonge seminarist Callewaert moet danig onder de indruk zijn geweest van wat hij las en begon zo te vermoeden dat zijn roeping misschien elders lag. Zijn uiteindelijke keuze voor de dominicanen was echter niet vanzelfsprekend: in West-Vlaanderen was de orde nagenoeg onbekend. Nadat de orde door de Franse Revolutie in de Zuidelijke Nederlanden was afgeschaft, werd de nieuwe Belgische provincie pas in 1861 opgericht. En er kwam pas terug dominicaanse aanwezigheid in West-Vlaanderen met de stichting van een klooster te Oostende in 1873.⁶

⁵ P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 25.

⁶ Cf. I. VAN HYFTE, *Van moestuin tot Oostendse Poverello-kerk*, in *De Plate* 37 (2008) 239–240 en 253; R. PLASSCHAERT, *De Dominicanen te Oostende*, in *Lange Nelle* 22 (2010) 27–29 en 49–51 en G. BUFKENS, *De Dominicanenkerk van Oostende*, in CULTUURDIENST STAD OOSTENDE, *Open Monumentendag Oostende 8 september 2002. "Symbolen"*, Oostende, 2002, 32–40.

Callewaert nam contact op met de dominicanen te Leuven, trok naar hun klooster en kreeg er de toestemming om te starten met zijn opleiding aan het noviciaat te La Sarte bij Hoei, wat hij deed in september 1905. Hij kreeg er de kloosternaam Laurentius, naar de Zalige Laurentius van Ripafratta, een 15de-eeuwse predikant en hervormer van de dominicanenorde.⁷ Na het noviciaatsjaar legde Callewaert de eenvoudige professie af, waarmee hij zich voor drie jaar aan de orde verbond, en werd hij naar Leuven gestuurd om er aan zijn priesteropleiding te beginnen. Intussen onderhield hij zijn contacten met het West-Vlaamse studentenmilieu en knoopte hij banden aan met een aantal flamingante Leuvense hoogstudenten.

Na zijn plechtige professie in 1909, werd frater Callewaert midden juli 1912 tot priester gewijd en twee maanden later geassigneerd naar het dominicanenklooster te Oostende. In die tijd organiseerden de Oostendse dominicanen in de vakantieperiodes godsdienstige activiteiten voor de hoogstudenten die naar huis kwamen. Doorheen het academiejaar konden deze studenten reeds terugvallen op het Sint-Thomasgenootschap – of kortweg ‘Thomas’ – te Leuven, een godsdienstige en culturele vereniging die voor het eerst was opgericht door de dominicanen in 1649.⁸ In deze geest besloot Callewaert ook te Oostende een Sint-Thomasgenootschap op te richten, maar dan voor gewone volksjongens, waarvan de eerste bijeenkomsten onmiddellijk veel succes kenden.

De jonge pater ondervond echter ook tegenkanting omdat hij de vergaderingen van het genootschap liet doorgaan in de kloosterkapel. Volgens pater Pieter Jozef Alvarus Nuyens, die in 1969 op vraag van de toenmalige provinciaal Ambroos Remi Van de Walle een biografie over Callewaert schreef,⁹ maakte Callewaert gebruik van de kapel in plaats van bijvoorbeeld een parochiezaal omdat hij vond dat dit soort zalen te duidelijk verweven was met de katholieke partij, en hij de jongens die naar zijn conferenties kwamen niet in een bepaalde politieke richting wilde duwen. Nuyens meende dat Callewaerts tegenstanders jaloers waren op hem omdat hij iets succesvols buiten de katholieke zuil organiseerde, dat ze geschrokken waren van de onderwerpen waarover de pater durfde spreken (bijvoorbeeld over liefdesrelaties) en dat ze bovendien hadden vernomen dat hij Vlaamsgezind was.¹⁰ De deken van Oostende legde de zaak voor aan het bisdom, waarop de toenmalige overste van de Belgische dominicanen, pater Ceslas Rolin, een brief stuurde naar de Brugse bisschop waarin hij het opnam voor zijn jon-

7 I. W. FRANK, *Laurentius von Ripafratta*, in *Lexikon der Heiligen und der Heiligenverehrung* 2 (2003) 923.

8 Het genootschap bestond van 1649 tot 1797, toen het samen met de katholieke universiteit werd afgeschaft door de Franse bezetters. In 1835 werd het heropgericht toen de universiteit terug naar Leuven kwam (het jaar voordien werd de universiteit al nieuw leven ingeblazen te Mechelen); cf. P. J. NUYENS & K. PALINCKX, *Sint-Thomasgenootschap*, in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* 3 (1998) 2756–2757.

9 J. METTEPENNINGEN & L. GEVERS, *Ambroos Remi Van de Walle. Theoloog, Dominicaan en Vlaming*, in *Trajecta* 14 (2005) 80–101, p. 85.

10 P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 46–47.

gere confrater.¹¹ De bisschop stelde een compromis voor: Callewaert moest voortaan de activiteiten van 'Thomas' laten plaatsvinden in de kloosterkerk. Op die manier waren ze in principe publiek (en kon men dus een zekere controle uitoefenen) en werd tegelijk de soevereiniteit in het apostolaat van het dominicanenklooster gerespecteerd. De jonge pater verwierf door dit incident enige bekendheid bij het bredere publiek, maar ook de Brugse bisschop had nu zijn naam gelezen en gehoord. Het was de eerste keer, maar het zou niet de laatste zijn.

Radicalisering tijdens de Eerste Wereldoorlog

Na de Duitse inval in België in augustus 1914 besloten Callewaerts kloosterversten dat hun jongere confrater beter het land kon ontvluchten. Midden oktober stak Callewaert daarom de grens met Nederland over en verbleef enkele dagen in de Rotterdamse dominicanencommunautiteit. Vandaar reisde hij verder naar Engeland, waar hij enige tijd logeerde bij de dominicanen te Londen en er o.a. pater Bede Jarrett, een bekend theoloog, ontmoette. Op vraag van Mgr. De Wachter, de vicaris-generaal van het aartsbisdom die door kardinaal Mercier naar Engeland was gestuurd om er de zielzorg voor de Belgische vluchtelingen te coördineren, trok Callewaert naar Stockport bij Manchester om er dienst te doen als vluchtelingenaalmoezenier.

Een andere priester die eveneens was uitgeweken naar Engeland na de Duitse inval, was de Antwerpenaar Floris Prims. In Engeland richtte deze een hulporganisatie op voor de Belgische vluchtelingen en startte er met de uitgave van een blad, *De Stem uit België*. Het zou een van de meeste verspreide bladen zowel aan als achter het front worden. In 1915 stuurde pater Callewaert enkele artikels op naar Prims, met de vraag of hij deze eventueel zou willen publiceren in *De Stem*. Prims liet ze prompt verschijnen in de eerstvolgende aflevering. Zo werd er een zwijgende samenwerkingsovereenkomst gesloten tussen Prims en Callewaert,¹² die vanaf dan de redactie op zich nam van de nieuwe studentenrubriek in *De Stem*.

De Stem zou snel uitgroeien tot een blad met een eigen, specifiek profiel. Dit profiel zou echter ook een steen des aanstoets gaan vormen voor velen. Vooreerst was *De Stem* 'internationaal-pacifistisch': de medewerkers probeerden een zo objectief mogelijke oorlogsberichterij te brengen, waarbij geen partij werd gekozen voor de geallieerden en de Duitsers niet geheel verketterd werden. Men was voorstander van een politieke oplossing van het conflict. De verschillende voorstellen en oproepen tot vrede van paus Benedictus XV werden door de krant dan ook uitermate positief onthaald. Het uitgedragen pacifisme

11 C. Rolin aan G. Waffelaert, 24 maart 1913, BRUGGE, Bisschoppelijk Archief, N89, Pater J. Callewaert.

12 A. CALLENS, Pater Jules Callewaert en 'De Stem uit België', in *Verschaeviana* dl. 5 (1982) 37-61, p. 39.

leverde het blad in de Franstalige pers echter het verwijt op “plus neutrale que belge” te zijn.¹³ In de oorlogvoerende staten hadden het patriotisme en het militarisme immers de overhand gekregen en had men geen oor naar vredesvoorstellen, zelfs niet als deze uit Rome kwamen. De patriottische geest die bij de Belgen was opgekomen na het Duitse ultimatum, werd nog versterkt door de wreedheden die de Duitse troepen hadden aangericht bij de bezetting. Kardinaal Mercier, die niet gevlucht was maar in Mechelen was gebleven, schreef met Kerstmis 1914 een herderlijke brief aan de gelovigen waarin hij “aan het patriotisme een eigen morele waarde toe[kende], die van alle burgers, ook de niet-katholieke, edelere mensen maakte”¹⁴. De brief werd door de Duitsers verboden en moest clandestien worden verspreid. De militant patriottische houding van de kardinaal maakte hem evenwel zeer geliefd bij de Belgische patriotten en bij de geallieerden, maar hierdoor hinderde hij de vredespolitiek van de paus¹⁵ en botste hij dus ook met de koers van *De Stem*.

Naast pacifistisch was *De Stem* ook Vlaamsgezind. Toen de eerste berichten over de taalproblematiek in het Belgische leger binnenkwamen, engageerde de redactie zich ertoe deze wantoestanden aan te klagen. Dit was niet naar de zin van de Belgische overheden, de Franstalige pers en kardinaal Mercier, die neerkeek op het Nederlands en de Vlaamse eisen niet begreep. Volgens kerkhistoricus Robrecht Boudens huldigde Mercier “een soort religieus totalitarisme”, waarbij hij stelde “dat alle vraagstukken die de eenheid van het vaderland betroffen, ook onder de kerkelijke verantwoordelijkheid vielen [...] Ook hier[over] had de Kerk – dus de aartsbisschop – het recht bindende richtlijnen te geven. Het was een klerikalisme dat niet duldde dat de gewone gelovigen, of zelfs de gewone priesters, zouden zeggen hoe het hoorde”¹⁶. Hoewel *De Stem* duidelijk Vlaamsgezind was, diende Prims als diocesaan priester te gehoorzamen aan de bisschop, die een nog radicalere flamingante koers niet zou aanvaarden. Callewaert en enkele gelijkgezinden betreurden dit en wilden een blad oprichten waarin ze volledig vrij hun ongenoegen over de situatie van de Vlamingen konden ventileren; het blad zou de toepasselijke naam *Het Vrije Woord* meekrijgen. Het zou echter bij deze plannen blijven.¹⁷

Via Mgr. De Wachter werd Prims verschillende malen op de vingers getikt voor de té radicale koers van *De Stem*. In een rapport dat De Wachter in november 1917 over deze kwestie opstelde, scheef hij dat de

13 Verwijt van het Franstalige blad *Le XXIème Siècle*; cf. A. CALLENS, *Het weekblad 'De Stem uit België' (1914–1919). Een bijdrage tot de studie van de Vlaamse emigrantenpers in de eerste wereldoorlog* (licentiaatsverhandeling Letteren, K.U. Leuven), Leuven, 1980, p. 241–244.

14 L. GEVERS, *Voor God, Vaderland en moedertaal. Kerk en natievorming in België 1830–1940*, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis – Cahiers d'Histoire du Temps Présent* 2 (1997) nr. 3, 27–53, p. 36. Deze brief is gedeeltelijk opgenomen in K. VAN ISACKER, *Herderlijke brieven over politiek 1830–1966*, Antwerpen, 1969, p. 89–92.

15 Hierover kan men het toegankelijke, recent verschenen werk van J. DE VOLDER, *Kardinaal Verzet. Mercier, de Kerk en de oorlog van '14-'18* (Tielt, 2014) raadplegen.

16 R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, Leuven, 1975, p. 281–282.

17 A. CALLENS, *Pater Jules Callewaert*, p. 57–59.

‘internationaal-pacifistische’ toon van *De Stem* voortkwam uit Prims’ overtuiging dat men niet alle bruggen tussen de strijdende partijen mocht opblazen als men ooit nog tot vrede wilde komen. Sarcastisch voegde De Wachter hieraan toe: “Comme il se fait illusion”. Over het flamingantisme van *De Stem* kon De Wachter kort zijn: hij had Prims het order gegeven de Vlaamse kwestie niet meer te behandelen in het blad. Toch gaf De Wachter ook toe dat niet alle aanvallen van de Franstalige pers op *De Stem* gerechtvaardigd waren: de neutrale neiging en de pacifistische koers van het blad werden ronduit versleten als landverraad en als collaboratie met de Duitsers.¹⁸ Callewaert, die als een van de meer radicale schrijvers van *De Stem* werd gezien, kreeg het in deze pers dan ook zwaar te verduren.

Er waren inderdaad enkele artikels van Callewaerts hand waarin hij zich openlijk pacifistisch en flamingant uitliet, en die dan ook veel reacties uitlokten in de Franstalige, patriottische pers.¹⁹ In het merendeel van zijn artikels drukte hij zich echter in bedekte termen uit. Een goed voorbeeld hiervan zijn zijn artikels in het kader van de bredere beweging om de morele ontsporing bij de frontsoldaten tegen te gaan. Callewaerts inzet voor deze zedelijkheidscampagne was echter niet zonder politieke boodschap. In zijn artikels verbond hij het belang van de zedelijkheid met de nood om te volharden in het christelijke geloof en met de rechtvaardigheid van de Vlaamse zaak. De “toenemende ontzedelijking” voerde hij zelfs volledig terug tot “ontvlaamsing. Zo kroop in de zedenpreken gaandeweg een niet te miskennen anti-Belgische retoriek”²⁰, zo stelt historica Sophie De Schaepdrijver. Artikels die dus op het eerste zicht moralistisch en vroom-katholiek van toon waren, bleken een onmiskenbare politieke boodschap uit te dragen.

Het begin van Callewaerts radicalisering inzake de Vlaamse kwestie valt vermoedelijk al voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog te situeren. Het kwam in elk geval in een stroomversnelling in het najaar van 1916. De activisten, een groep Vlamingen die door collaboratie met de bezettende macht een aantal Vlaamse eisen ingevuld hoopde te zien, had van de Duitsers een vernederlandsing van de Rijksuniversiteit te Gent bekomen. De Belgische regering in ballingschap weigerde echter enige erkenning aan deze activistische démarche te geven. Pater Callewaert beschouwde de vernederlandsing van de universiteit daarentegen als “uit zichzelf goed” en keurde dan ook de ‘blinde’ verwerping ervan door de Belgische regering af.²¹ Hij beschouwde de vernederlandsing als een geschikte hefboom om andere Vlaamse eisen erdoor te duwen. Bovendien wilde hij verdergaan dan de administratie-

18 A. De Wachter aan D.-J. Mercier, 4 november 1917, MECHELEN, Aartsbisshoppelijk Archief, Archief Désiré-Joseph Mercier, XIII. Oorlog 1914–1918 – Archief Mgr. De Wachter, 302. Briefwisseling Mgr. De Wachter.

19 Dit was vooral het geval met Callewaerts bijdrage *De Paus en de mensen* (12 oktober 1917), later opgenomen in J. CALLEWAERT, *Op den uitkijk*, Brugge – Leuven – Leiden, 1919, p. 384–409.

20 S. DE SCHAEPDRIJVER, *De Groote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen – Amsterdam, 2013, p. 208.

21 A. CALLENS, *Het weekblad*, p. 178.

ve scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië die de Duitsers in België doorvoerden: “enkel in de bestuurlijke scheiding [ligt] de vrijheid van Vlaanderen”²². Callewaert had dan ook veel sympathie voor de activistische Raad van Vlaanderen die in december 1917 zelfs de Vlaamse onafhankelijkheid uitriep (waarmee de Duitsers overigens niet instemden en daarop de Raad ontbonden). Volgens Callewaert hadden de activisten “niet gezondigd tegen het recht” en “Vlaanderen pure waarheid gezegd” door hun samenwerking met de Duitsers voor Vlaanderens heil; indien ze ergens te ver in waren gegaan, dan “was [t] uit Vlaamse liefde en wie veel bemind heeft wordt veel vergeven”²³. De pater ging zich dus in grote mate met de activisten identificeren: “Ik ben activist rechthout, zelfs nu. Al wie nu durft voor Vlaanderen, redt Vlaanderen en de essentie der Vlaamse beweging zelf”²⁴.

De afstand waarop Callewaert zich van het front bevond, belette hem niet de ontwikkelingen aldaar inzake de Vlaamse kwestie van nabij te volgen. De pater correspondeerde met heel wat frontsoldaten en was de geestelijk leidsman van velen.²⁵ Hij had eveneens een vinger aan de pols bij de Frontbeweging, een geheime organisatie die in 1916 door Vlaamse intellectuelen aan het front was opgericht en die ijverde voor gelijkheid voor de Vlamingen en hun taal: “Van die beweging wist ik alles af. Door de brieven die ik ontving, en door de gezanten die naar mij werden gestuurd, maar ik gaf er geen geheime leiding - mijne werking bestond in [het schrijven van] persartikelen en was [dus] openbaar - ik luisterde naar het verhaal van hunne geheime actie, naar de uiteenzetting van hun plannen”²⁶.

Callewaerts steun aan de flamingante soldaten en hun organisaties nam soms echter ook meer concrete vormen aan. Zo meldde Mgr. Marinis, hoofdaalmoezenier van de Belgische strijdkrachten, aan kardinaal Mercier dat “pater Callewaert vanuit Engeland het uitdelen van [...] ‘subversieve pamfletten’ [...] aanmoedigde”²⁷. Toen in december 1918 de Belgische generaal Louis Bernheim het bevel gaf om manifestaties van Vlaamse soldaten te verhinderen en desnoods met geweld uiteen te slaan, circuleerde er korte tijd later een anoniem pamflet waarin Bernheim, “kleinzoon van een Duitse jood”, bedreigd werd en waarin werd gesteld dat hij “beter past in een concentratiekamp dan wel aan het hoofd van een legerafdeling”. Op een avond werd er een brancardier tegengehouden door de militaire politie die een brief van pater Callewaert bij zich had, waarin deze schreef dat “die Duitse jood [...]

22 J. Callewaert aan A. van de Perre, nr. 7, s.d., ANTWERPEN, Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC), *Archief Alfons van de Perre*, C1252/B.

23 J. Callewaert aan A. van de Perre, nr. 8, s.d., ANTWERPEN, AMVC, *Archief Alfons van de Perre*, C1252/B.

24 J. Callewaert aan M. Geerardyn, 22 april 1917, aangehaald in D. VANACKER, *De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer*, Koksijde, 2000, p. 181.

25 P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 63 en A. CALLENS, *Het weekblad*, p. 206.

26 ANTWERPEN, Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-Nationalisme (ADV), *Archief L. J. Callewaert* (AC 108), D3122(2), Herinneringen aan mijn jeugdleven, dl. 3, p. 186, 1-18 januari 1945.

27 R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier*, p. 193.

zijn staart wel [zal] intrekken”²⁸. Callewaert kende het pamflet dus en scheen het eens te zijn met de inhoud ervan.

Het kan dan ook niet verwonderen dat toen Callewaert in oktober 1918 zijn *Oorlogsfilosofie* – een manuscript met overpeinzingen bij het verloop en de uitkomsten van de oorlog – neerschreef, hij volledig had gebroken met de Belgische staat: “Het [Vlaamse] volk met zijn rechtzinnig hart dat te kinderlijk is om aan uw valsheid te gelooven, wordt [...] beet genomen en ’t stort zijn schoonste bloed voor het recht van België, dat, als politieke staat een vrucht is van onrecht en onzedelijkheid inzake staatkunde”²⁹. Historica Lieve Gevers heeft gesteld dat er “tot aan de Eerste Wereldoorlog [...] geen strekking [bestond] in de Vlaamse beweging die streefde naar de vernietiging van België maar er groeide wel onverschilligheid – of kritiek op – het Belgische Vaderland”³⁰. Op het einde van de Eerste Wereldoorlog veranderde dit: bij een bepaalde groep Vlamingen, waaronder dus pater Callewaert, stak er een virulent anti-belgicisme de kop op. Dit anti-belgicisme zou ook een breuklijn gaan vormen binnen de Vlaamse beweging. Historicus Lode Wils heeft in dit verband zelfs gesproken van de opkomst van twee Vlaamse bewegingen, waarvan de ene de voorstanders groepeerde van een sterk Vlaanderen binnen België en de andere de radicale tegenstanders van België, die ijverden voor een onafhankelijke Vlaamse staat.³¹ De spanningen tussen deze twee bewegingen konden dikwijls hoog oplopen.

Op het spreekgestoelte

Enkele maanden na de wapenstilstand keerde pater Callewaert terug naar Vlaanderen, waar hij onmiddellijk een enorme activiteit als spreker en predikant ontplooidde. De exacte inhoud van zijn toespraken uit deze tijd is moeilijk te achterhalen, daar deze niet bewaard zijn gebleven. Wel kunnen we iets afleiden van de gelegenheden waarop hij sprak en het publiek dat daar aanwezig was. Zo sprak de pater op verschillende 11 juli-vieringen en op bijeenkomsten van het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (AKVS), de koepelorganisatie van de Vlaamse – en flamingante – lokale studentengilden. Voor de onthulling van het Rodenbach-standbeeld te Roeselare in september 1919, dat nadat het was weggehaald tijdens de Eerste Wereldoorlog nu werd teruggeplaatst, sprak Callewaert het publiek toe samen met een aantal coryfeeën van de Vlaamse beweging, waaronder Frans Van Cauwelaert en Cyriel Verschaeve. Onder de aanwezigen waren vele studenten en ook de Front-

²⁸ D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 288.

²⁹ ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3122(5), *Mijne oorlogsfilosofie*, p. 12, 26 oktober 1918.

³⁰ L. GEVERS, *Voor God*, p. 30.

³¹ Cf. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, dl. 2: *Geschiedenis van het Davidsfonds 1914–1936*, Leuven, 1985, hoofdstuk V: “De twee Vlaamse bewegingen”.

beweging was goed vertegenwoordigd. Pater Nuyens schrijft dat Callewaert in deze toespraak “zinspeelde [...] op bestuurlijke scheiding”³².

Dit bevestigt het radicaliseringsproces dat Callewaert onderging tijdens de oorlog en het eindresultaat ervan, zoals we dat hierboven hebben geschetst: de pater behoorde binnen de Vlaamse beweging tot de radicale anti-Belgische, Vlaams-nationalistische vleugel. Deze vleugel incorporeerde al snel activistische ideeën en figuren, en zette ook amnestie voor de activisten op de politieke agenda. Zo mocht Callewaert in augustus 1919 komen getuigen op het proces van de activistenleider August Borms, waar hij een apologetische uiteenzetting gaf over het idealisme van de activisten en van zijn “spreektijd voor het hof gebruik maakte om de situatie van de Vlamingen in het onderwijs en in het leger aan te klagen”³³. In 1923 schreef Borms nog een brief aan Callewaert om zijn dankbaarheid te uiten voor de “heerlijke houding” en het “kranig optreden” van de pater op zijn proces. Door de moed en onverschrokkenheid die hij had uitgestraald tijdens zijn getuigenis, had hij al de andere getuigen ter verdediging een hart onder de riem gestoken.³⁴

Door zijn uitgesproken politieke optreden werd Callewaert opnieuw onder vuur genomen door de Franstalige, Belgischgezinde pers. Maar ook de kerkelijke overheid kreeg er stilaan genoeg van. In augustus 1919 had Mgr. Waffelaert, bisschop van Brugge, al een brief geschreven aan de dominicaanse pater-provinciaal Ceslas Rolin, waarin hij zijn bezorgdheid uitte omdat hem “van overal klachten bereikten over pater Callewaert die [...] op verschillende bijeenkomsten preken geeft in een gewelddadige taal die niet kan getolereerd worden”. Waffelaert voegde er nog de volgende vraag aan toe: “Oordeelt gij het niet nuttig hem te kalmeren of hem tegen te houden en te voorkomen [dat hij dit nog doet]? Dat lijkt mij en vele verstandige mannen [met mij] het beste voor de vrede in het vaderland en voor de godsdienst”³⁵. Een duidelijke aansporing dus aan het adres van Rolin om op te treden tegen Callewaert.

Een maand later weigerde de Brugse bisschop toestemming te geven aan Callewaert om op een retraite voor studenten van de Torhoutse normaalschool te preken. Hij gaf ook te kennen dat hij de pater liever helemaal niet meer op studentenretraites zag. Voor zijn boek *Kerels-leven*, dat een aantal van zijn artikels uit *De Stem* bundelde, verkreeg Callewaert geen *nihil obstat* van de diocesane censoren. Dit was vreemd, want een andere bundel met artikels uit *De Stem* was pas voordien onder de titel *Op den uitkijk* verschenen en had wél het *nihil obstat* meegerekregen. Pater Rolin stuurde een brief naar Mgr. Waffelaert om meer uitleg te bekomen over deze plotse weigering. De bisschop antwoord-

32 P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 79.

33 C. VAN EVERBROECK, *August Borms: Zijn leven, zijn oorlogen, zijn dood. De biografie*, Antwerpen – Amsterdam, 2005, p. 139.

34 A. Borms aan J. Callewaert, 25 juni 1923, ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3119(7).

35 “Undique ad me veniunt querelae de Patre Callewaert qui [...] variis in coetibus conciones habet intolerabilis linguae violentiae. Nonne ipsum sedare, vel et reprimere aut impedire utile judicas [...]? Ita mihi videtur et multis cordatis viris, in bonum quoque pacis patriae, atque religionis” (BRUGGE, Bisschoppelijk Archief, *Acta Episcoporum Brugensium* 1919, 14 augustus, p. 172).

de hem dat Callewaert in zijn boek de jeugd aanmoedigde tot gedrag dat haar uitdrukkelijk werd verboden op de instituten waaraan ze les volgde en kritiek gaf op de morele opvoeding die door de diocesane priesters, naar het ordewoord van de bisschoppen, aan de jeugd werd gegeven. Verder schreef de bisschop dat pater Callewaert “prend le ton d’un homme qui aurait reçu une mission spéciale de diriger la Jeunesse et de tout reformer. Or, il n’a pas cette mission, et il oublie trop qu’elle appartient aux Evêques et aux prêtres envoyés par eux”³⁶. Callewaerts boek kreeg uiteindelijk pas de toestemming tot publicatie na de weglating van een aantal hoofdstukken.

Ook voor het aartsbisdom kreeg Callewaert het verbod om nog in het openbaar te spreken zolang hij zich nog met de Vlaamse beweging bezighield. Callewaert beschouwde deze maatregel als “machtsmisbruik vanwege den Kardinaal” en als zijnde “tegen ’t Vlaamse recht”³⁷. In april 1920 had de nieuw verkozen provinciaal van de dominicanen, pater Hyacinthus Parijs, een onderhoud met Callewaert waarin hij hem verplichtte zich enkel aan zijn priesterlijke taken te wijden en zich ver weg te houden van politieke affaires.³⁸

De bom barstte pas echt toen Hilaire Allaëys, een goede vriend van pater Callewaert, in mei 1920 twee opeenvolgende artikels publiceerde over de moeilijkheden tussen de kerkelijke overheid en Callewaert in *Ons Vaderland*, het persorgaan van de Frontpartij (de politieke partij die na de oorlog was voortgekomen uit de Frontbeweging). Allaëys (die schreef onder een pseudoniem) wilde in zijn artikels de kerkelijke overheid aanklagen omwille van de restricties die aan pater Callewaert werden opgelegd. Op een bijzonder scherpe toon viel hij kardinaal Mercier aan: hij had het over diens “koppig, besliste, hardnekkige Vlaamsch-haterij” en over de “Franschdolheid van het aartsbisdom”. Allaëys stelde dat Callewaert zijn nek had uitgestoken voor de Vlaamse zaak, maar daarbij telkens op de autoritaire Mercier en andere figuren uit de geestelijke overheid was gestoten, voor wie de Vlaamse grieven volstrekt onbespreekbaar waren. Het enige wat de flaminganten van het aartsbisdom te horen kregen, was een duidelijk “Maul halten!”³⁹ In een brief aan het blad ontkende de pater enige betrokkenheid bij het schrijven van de artikels en keurde hij de toon af waarin ze geschreven waren, maar het mocht niet baten.⁴⁰ Kardinaal Mercier “verbood [prompt] de klerus op straf van doodzonde (*sub gravi*) het blad ‘Ons Vaderland’ te lezen of het op enige wijze te bevorderen en meteen werd ook aan priesters of geestelijken het verbod hernieuwd deel te nemen aan optochten of vergaderingen waar politieke of andere profane rechten opge-

36 BRUGGE, Bisschoppelijk Archief, *Acta Episcoporum Brugensium* 1920, 16 maart, p. 46.

37 ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3122(6), Mijn levensgebeurtenissen. Dagboek 1919–1960, 17–21 april 1920.

38 H. Parijs aan D.-J. Mercier, 25 april 1920, MECHELEN, ABAM, *Archief Désiré-Joseph Mercier*, XV. Vlaamse kwestie, 59. Callewaert (Pater) Vlaamse kwestie 1920.

39 G. E. (pseudoniem van H. Allaëys), *Mechelen en Vlaanderen*, in *Ons Vaderland*, 22 mei 1920 en G. E., *Mechelen en Vlaanderen. Vervolg*, in *Ons Vaderland*, 23 mei 1920.

40 J. CALLEWAERT, *Mechelen en Vlaanderen. Een brief van Pater Callewaert*, in *Ons Vaderland*, 10 juni 1920. De brief zelf dateerde van 2 juni 1920.

eist werden”⁴¹. Ook voor de provinciaal van de dominicanen was de maat nu vol: het besluit werd genomen om Callewaert naar het buitenland te sturen.

“Hoe zou ik Ierland niet liefhebben?”

Midden juni 1920 vertrok pater Callewaert naar Stockport, waar hij tijdens de oorlog als vluchtelingenaalmoezenier had gewerkt. In de daaropvolgende maand kreeg hij een brief van de Belgische provinciaal waarin zijn oord van ‘ballingschap’ werd genoemd: Callewaert diende de Ierse zee over te steken en naar Tallaght bij Dublin te trekken. In Tallaght nam hij zijn intrek in *Saint Mary’s Priory*, het grootste klooster van de Ierse dominicanenprovincie. Hoewel Callewaerts ballingschap nog geen jaar zou duren (van juli 1920 tot juni 1921), was het een beslissende periode in zijn leven.

Callewaert was tijdens de oorlogsjaren verliefd geworden op Ierland en het volk dat er woonde. Tijdens zijn pastorale activiteiten in Stockport had hij vele Ierse katholieken ontmoet. In 1915 had hij zelfs al eens de oversteek gemaakt en drie weken lang rondgetrokken op het groene eiland, een reis waarover hij enkele artikels schreef in *De Stem*. Callewaert meende vele gelijkenissen te zien tussen het Ierse en het Vlaamse volk: ze waren allebei katholiek en werden allebei onderdrukt, o.m. op het vlak van taal. In een artikel naar aanleiding van de feestdag van Sint-Patrick in 1916 schreef Callewaert dan ook: “Hoe zou ik Ierland niet liefhebben, ik, die elken dag Vlaanderen in Ierland en ’t Vlaamsche volk in ’t Iersche volk heb teruggevonden [...]?”⁴²

Het decennium tussen 1915 en 1925 staat voor een van de meest turbulente fasen in de Ierse geschiedenis. In april 1916 namen Ierse vrijheidsstrijders een aantal sleutelposities in Dublin in, vormden een nieuwe regering en riepen de Ierse onafhankelijkheid uit. Deze ‘Paasopstand’ (*Easter Rising*) was echter geen lang leven beschoren. Het Engelse leger versloeg de opstandelingen zonder veel problemen; de meeste leiders van de opstand werden geëxecuteerd. De Ierse publieke opinie, die daarvoor niet overwegend nationalistisch was, koos nu omwille van het brute en bloedige neerslaan van de opstand voluit de kant van de vrijheidsstrijders en ging mee ijveren voor de Ierse onafhankelijkheid. In 1918 schreef Callewaert nog in zijn *Oorlogsfilosofie* dat de kleine volkeren, zoals de Ieren, het recht hadden op zelfbestuur en dat het niet mocht verbazen als ze hiervoor naar de wapens grepen; meer nog, geweld was in dit geval zelfs gerechtvaardigd: “Is het geweld, zoo fel te groeien, dat men zich zelf wordt en zich zelf uitspreekt? Dat is natuur, en dus natuurrecht. Er is plaats voor elks recht op Gods wereld,

⁴¹ R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier*, p. 200.

⁴² Uit het artikel *De feestdag van St. Patrick, Ierland’s nationale heilige*, verschenen in *De Stem uit België* op 17 maart 1916. Dit artikel werd later opgenomen in J. CALLEWAERT, *Op den uitkijk*, p. 103–113, aangehaald citaat op p. 104.

God is overal en het recht, afspiegeling van Gods natuurwet moet overal zijn: dat is Gods wereldorde”⁴³. Callewaert geeft hier dus een theologisch, natuurrechtelijk argument voor het recht op zelfstandigheid voor volkeren.

In januari 1919 brak na een nieuwe Ierse onafhankelijkheidsverklaring de Ierse onafhankelijkheidsoorlog uit, die eind 1920 escaleerde. In het Paasvakantienummer van 1919 van *De Vlaamsche Vlagge* verscheen een bijdrage over Ierland van Callewaerts hand, waarin hij “parallel- len waarnam met Vlaanderen”⁴⁴. Tegen juli 1921 werd er een wapenstil- stand gesloten en in het begin van het volgende jaar werd een verdrag ondertekend waarin Groot-Brittannië de onafhankelijke Ierse staat er- kende. Als zo’n onafhankelijkheidsstrijd (met resultaat) mogelijk was voor Ierland, waarom dan niet voor Vlaanderen?

Callewaerts ballingschap in Ierland, die tot doel had gehad om zijn nationalistische vuur te bekoelen, draaide door het oplaaien van de Ierse onafhankelijkheidsstrijd in de tegenovergestelde richting uit. Tij- dens zijn ballingschap schreef Callewaert ook een boek, getiteld *Ierland en het Iersche volk*. In dit werk verwees hij niet direct naar de Vlaamse strijd maar gaf wel enkele keren een bedekte toespeling, zoals bijvoor- beeld in de inleiding, waarin hij schreef dat “een Vlaming [...] van na- tuurswege sympathie voelt voor elk verdrukt volk”⁴⁵. Callewaerts boek over Ierland was dus ook een ‘boek over Vlaanderen’. Dit was overigens ook de lezing die Cyriel Verschaeve aan het boek gaf. Verschaeve had in de Ierse strijd duidelijk de prefiguratie van de Vlaamse strijd gezien: “Vlaanderen en Ierland verschillen veel, gelijken nog veel meer; Vlaan- deren kan van Ierland groote en beschamende lessen leeren”. Door het boek te lezen, de Ierse actualiteit te leren kennen en de parallellen met de Vlaamse context waar te nemen, zou de Vlaamse lezer – aldus Ver- schaeve – “in den spiegel van den vreemde alles leeren wat hij moet we- ten en doen om als Vlaming in Vlaanderen zalig te worden”⁴⁶.

In het dankwoord dat pater Callewaert uitsprak op de feestelijke zitting die werd georganiseerd ter ere van zijn vijftigste verjaardag in 1936, verwees hij nog naar de noodzaak van het samengaan van het Vlaams-nationalisme, dat nodig is voor “een normaal gezond natuur- lijk Vlaanderen”, met het katholicisme, dat nodig is voor een “normaal gezond bovennatuurlijk Vlaanderen”⁴⁷. Hij vertelde in dit dankwoord ook over de mooiste ervaring in zijn leven, die rechtstreeks met deze innige band tussen nationalisme en katholicisme te maken had. In 1932 was de pater namelijk aanwezig geweest op het Eucharistisch Con- gres te Dublin. Naast honderdduizenden aanwezigen tekenden ook de Ierse eerste minister Eamon de Valera en zijn hele regering present op

43 ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3122(5), Mijne oorlogsfilosofie, p. 63, 27 december 1918.

44 L. VOS & L. GEVERS, *Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge 1875-1933*, Leuven, 1976, p. 175-176.

45 J. CALLEWAERT, *Ierland en het Iersche volk*, Leuven – Gent – Mechelen, 1923, p. iv.

46 C. VERSCHAEVE, *Het boek van de maand. Ierland en het Iersche volk*, in *Onze Jeugd* 4 (1923) 89-92, p. 92.

47 J. CALLEWAERT, *E. P. Callewaert's Dankwoord*, in T. BROUNS et al. (ed.), *Vlaanderen's hulde aan Pater Callewaert. Gedenkboek, Kortrijk, 1936*, 153-160, p. 159.

dit congres, samen met het Ierse episcopaat en bisschoppen van Ierse afkomst van over de hele wereld. Callewaert vertelde in zijn dankwoord dat het “t nationaal Ierland [was] dat Christus Koning vierde. En toen trad de aartsbisschop van Baltimore, Dr Curley op het verhoog en begon zijn rede met deze woorden: ‘and now the hour of Ireland has come’ [...] Menschen van Vlaanderen, als ‘t God belieft, ik heb nog dezen wens: alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Christus, en ik wou dan wel de redenaar zijn van dien dag en mogen zeggen: ‘Nu is het uur van Vlaanderen geslagen’”⁴⁸. Deze hartenwens zou de rest van Callewaerts leven verder vormgeven.

Conflict met de kerkelijke overheid

In november 1922, na zijn Ierse ballingschap, werd pater Callewaert naar het Gentse dominicanenklooster geassigneerd en kreeg er een aanstelling als hoofdredacteur van het tijdschrift *Onze Jeugd*. Dit tijdschrift was een initiatief van de Vlaamse dominicanen en wilde zich voornamelijk richten tot de ontwikkelde katholieke jeugd. Callewaert had zich altijd al geroepen gevoeld tot het jongerenapostolaat en toen paus Pius XI in 1922 met de encyciek *Ubi Arcano Dei* het startschot had gegeven voor de Katholieke Actie (onder de leuze “*omnia instaurare in Christo*”), had de pater daarin een uitnodiging gezien om mee na te denken over de verdere uitbouw van het christelijke organisatieleven, en meer bepaald over het organiseren van de christelijke jeugd. *Onze Jeugd* zou het forum worden waarop de pater zijn visie hierop publiek zou maken.

Om Callewaerts artikels in *Onze Jeugd* in het juiste perspectief te lezen, is het belangrijk om te begrijpen welke opvatting hij had over de tijd en de wereld waarin hij leefde. Hij omschreef deze namelijk zonder meer als “ziek”⁴⁹. In een dagboekfragment aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog noteerde de pater dit ook als volgt: “de wereld is dezelfde niet meer, de tijden zijn veranderd. Alles is verslecht [...] Er is nog een kern van goede mensen, maar die wordt hoe langer hoe kleiner. Er ligt in de wereld geen grondvest meer van goedheid [...] geen onderste laag van geloof en deugd”⁵⁰.

Het kwam er volgens de pater op aan om de jeugd ervan bewust te maken dat zij een grote rol had te spelen in een volledige omkering van deze inslechte, decadente en corrupte samenleving en in het wakker schudden van de ingedommelde en lakse oudere generaties. De ontwikkelde jeugd, de scholieren en de hoogstudenten – het doelpubliek van *Onze Jeugd* – diende dit project te trekken. Callewaerts denken was dus aristocratisch-elitair van inslag. Zo schreef hij dat “elke duurzame en grondige actie wordt verricht door een keurbende, die het zout der

⁴⁸ J. CALLEWAERT, *E. P. Callewaert's Dankwoord*, p. 160.

⁴⁹ J. CALLEWAERT, *Onze Jeugd en de Nieuwe Tijd*, in *Onze Jeugd* 1 (1920) 18–28, p. 18.

⁵⁰ LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 1, p. 122, 1 en 2 november 1939.

aarde en het licht der wereld is. Door de keurbende moet de massa vernieuwd worden in Christus. Die vernieuwing moet beginnen met de jeugd en derhalve met de opvoeding”⁵¹. Het was Callewaerts bedoeling om een goede opleiding te geven aan “de intellectueel-aristocratische” jongeren, die “van den hoogsten berg [moesten] afdalen” om raad te geven aan de jongeren uit de lagere standen, de zonen van de boeren en arbeiders.⁵²

De opvoeding van de jeugd diende te bestaan uit het meegeven van levensidealen, die deze economische, politieke, culturele... elite van morgen dan in hun latere leven zouden uitdragen en realiseren. Callewaert beklemtoonde in deze ‘idealistische’ opvoeding het belang van het toenmalige adagium van de Vlaamse beweging, ‘Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Christus’. Hij balde dit zelfs samen tot één ideaal, namelijk dat van “Christus, koning van een gezond en normaal Vlaanderen [...] Christelijk-vlaamsch idealisme alleen kan [...] onze jeugd redden [...] Geeft aan de jeugd een radikaal ideaal waarin zij geheel opgaat, dan heeft zij geen lust, geen nood, geen tijd, geen gelegenheid om op te gaan of beter gezegd om neer te zakken in het slordige, het leelijke, het minderwaardige, het alledaagsche”⁵³.

Door deze boodschap uit te dragen, werd *Onze Jeugd* “jaren het kanaal van de idealistische en Vlaams-nationalistische jeugd”⁵⁴, zo heeft Karel Van Isacker gesteld. Ook nog in dit verband zei de idealistische auteur Ernest Van der Hallen in een lofrede op Callewaert dat het een van diens grootste verdiensten was geweest dat “[hij] de jeugd [leerde] radikaal te voelen bij wijze van levensbeschouwing. Principieën te hebben en gansch haar leven te oriënteren in de richting van deze principieën [...] Te groeien tot het soort mannen die het recht hebben voor zich deze taak op te eischen den strijd tegen het huidige kultuurlooze, beginsellooze, verwarde en naar den ondergang rennende beschaving-kompleks aan te vatten”⁵⁵.

De visie op de organisatie van de katholieke jeugd die Callewaert uitdroeg in zijn artikels in *Onze Jeugd*, botste op twee punten met de visie hierop van de Belgische bisschoppen. Vooreerst zagen de bisschoppen de katholieke jongerenorganisaties als een integraal deel van de katholieke zuil, die haar een meer militant karakter moesten verlenen. Hiervoor wilde het episcopaat dat deze jeugdbewegingen rechtstreeks onder hun auspiciën zouden vallen. Callewaert erkende, althans op papier, dat de organisatie van de jeugd onder het gezag van de bisschoppen viel, maar hij meende dat directe inmenging van de

51 J. CALLEWAERT, *Onze Vlaamsche Jeugd en de herstelling in Christus*, in *Onze Jeugd* 5 (1924) 1–16, p. 3.

52 J. CALLEWAERT, *Het vraagstuk der Vlaamsch-katholieke Jeugdorganisatie*, in *Onze Jeugd* 5 (1924) 327–337, p. 335.

53 J. CALLEWAERT, *Enkele beschouwingen over onze landelijke Jeugd*, in *Onze Jeugd* 5 (1924) 157–161, p. 160–161.

54 K. VAN ISACKER, *Mijn land in de kering 1830–1980*, dl. 2: *De enge ruimte 1914–1980*, Antwerpen – Amsterdam, 1983, p. 91.

55 E. VAN DER HALLEN, *Wachter bij trouw aan een beginsel*, in T. BROUNS et al., *Vlaanderen's hulde*, 75–82, p. 79.

kerkelijke overheid hierin niet gewenst was. Beter zouden de bisschoppen deze directe inmenging overlaten aan de vele priesters die zich nu al met het jongerenapostolaat bezighielden.⁵⁶ Onderliggende gedachte was dat deze priesters dan vrij en zelfstandig zouden kunnen opereren, zoals Callewaert dit ook voor zijn eigen engagement in het studentenapostolaat zag.

Ten tweede wilde Callewaert dat men bij de (re)organisatie van de katholieke jeugd zou uitgaan van de reeds bestaande organisaties, waarbij hij bijvoorbeeld dacht aan het AKVS en het Katholiek Vlaams Hoogstudenten Verbond (KVHV). Deze verenigingen waren uit de scholieren en hoogstudenten ontstaan en aldus levensvatbaarder en gezonder volgens de pater; bovendien leefden zij al jaren volgens de idealen die nu door de Katholieke Actie werden uitgedragen.⁵⁷ Voornoemde organisaties radicaliseerden echter sterk in de eerste helft van de jaren '20, waarbij ze ook de houding van de bisschoppen inzake de Vlaamse kwestie openlijk in vraag gingen stellen. Historicus Louis Vos heeft geschreven dat er “binnen de Vlaams-nationalistische studenten een uitgesproken anti-belgicisme [groeide] dat doorheen de volgende jaren [na 1923] de belangrijkste toetssteen voor de correcte lijn zou worden”⁵⁸. Callewaert hamerde er daarenboven op dat de jeugdorganisaties van de Katholieke Actie ook een uitgesproken Vlaams engagement op zich dienden te nemen.⁵⁹ Door de radicalisering van de verschillende bestaande organisaties was echter duidelijk dat dit geen gematigd Vlaamsgezind engagement zou zijn, maar anti-belgicistisch en Vlaams-nationalistisch van inslag. Wat voor Callewaert dus een *conditio sine qua non* was, was voor de bisschoppen volstrekt uit den boze en zij besloten op te treden. Vooral het AKVS kreeg het hierbij zwaar te verduren. Zo werden de lokale afdelingen in het bisdom Brugge en in het aartsbisdom dood gewurgd door allerlei restrictieve maatregelen.⁶⁰ In de plaats werd er een jeugdorganisatie van de geïnstitutionaliseerde Katholieke Actie opgericht, de Katholieke Studenten Actie (KSA), “een brede, maar puur kerkelijke en absoluut aan de hiërarchie verknochte jeugdorganisatie, die buiten de Vlaamse beweging zou staan”⁶¹.

In het *Oorlogsdagboek* dat pater Callewaert tijdens de Tweede Wereldoorlog bijhield, gaf hij retrospectief zijn visie op de problemen rond de oprichting van jongerenorganisaties van de Katholieke Actie in Vlaanderen: voor hem was de Katholieke Actie verworden tot een vehikel van de bisschoppen, een verlengstuk van hun ‘klerikale politiek’, een confessionele camouflage voor een belgicistisch en anti-Vlaams po-

⁵⁶ J. CALLEWAERT, *Het vraagstuk*, p. 331.

⁵⁷ J. CALLEWAERT, *Onze Vlaamsche Jeugd*, p. 2.

⁵⁸ L. VOS, *Idealisme en engagement. De roeping van de katholieke studerende jeugd in Vlaanderen (1920–1990)*, Leuven – Den Haag, 2011, p. 44.

⁵⁹ J. CALLEWAERT, *Het vraagstuk*, p. 330–331.

⁶⁰ Cf. L. VOS, *Bloei en ondergang van het AKVS. Geschiedenis van de katholieke Vlaamse studentenbeweging 1914–1935*, dl. 2, Leuven, 1982, voornamelijk hoofdstukken 9 en 10. Cf. ook het recente artikel van L. VOS, *Strijd om de studerende jeugd (1925–1935). Waarom het AKVS ten onder ging*, in *Wetenschappelijke tijdingen* 74 (2015) 4, 124–157.

⁶¹ L. VOS, *Bloei en ondergang*, dl. 2, p. 315.

litiek doeleinde.⁶² Callewaert had dan ook een hekel aan de protagonisten van de Katholieke Actie, onder wie Karel Dubois, Karel Cruysberghs en de Brugse bisschop Lamiroy, die de Vlaamsgezinde jongerenorganisaties in zijn bisdom zo zwaar had aangepakt. Zij waren het die de jongeren hun Vlaams idealisme hadden doen vergeten, hen hadden opgevoed tot “een generatie [...] van passieven [,] van kruipers, van vleiers en verklikkers”⁶³ en hen hadden volgegoten “van Christus in Vlaanderen, vooral van gehoorzaamheid aan Kerk, Christus, Bisschoppen en vooral concrete Bisschoppen”. Callewaert beschuldigde hen dan ook van een nieuwe ketterij: “de episcopilatrie”⁶⁴.

Naast zijn activiteiten voor *Onze Jeugd* hield pater Callewaert zich na zijn Ierse ballingschap verder bezig met het studentenapostolaat. Hij was betrokken bij het Sint-Thomasgenootschap van de Leuvense dominicanen en richtte een afdeling van ‘Thomas’ op in Gent, zijn nieuwe thuisstad. Ondanks dat Thomas een godsdienstig-culturele, en geen politieke vereniging was, maakten de bestuursleden van hun Vlaamsgezinde overtuiging geen geheim.⁶⁵ Door deze uitgesproken politieke inslag – niet in het minst onder invloed van pater Callewaert, die met de studenten o.a. op zoek ging naar een godsdienstige fundering (gebaseerd op de leer van de H. Thomas van Aquino) van het flamingantisme⁶⁶ – werd het genootschap argwanend bekeken door de kerkelijke en de universitaire overheid.

Tijdens het Dietse Studentencongres dat in april 1924 te Leuven werd georganiseerd door het KVHV, kwam het tot ongeregelde tussens Vlaamse en Waalse studenten. Een flamingante student raakte hierbij ernstig gekwetst, nadat een Waalse student op hem had geschoten. De universitaire overheid besloot in te grijpen en verbood de studenten om nog enige vorm van manifestaties te houden zonder de uitdrukkelijke toestemming van de rector. De Vlaamse studentenleiders verzetten zich hiertegen omdat zij meenden dat deze maatregel enkel de Vlaamse studenten zou treffen. Hierop werden zij weggestuurd van de universiteit. Gerard Romsée, voorzitter van Thomas en ondervoorzitter van het KVHV, weigerde zich te distantiëren van de andere studentenleiders en dus werd ook hij weggestuurd. Hij bleef evenwel voorzitter van Thomas. Karel Cruysberghs, *in illo tempore* professor aan het Mechels Grootseminarie, kreeg in maart 1925 het verbod om een spreekbeurt te geven voor Thomas zolang Romsée er nog voorzitter was. Romsée nam hierop ontslag, omdat hij niet wilde “dat om zijn persoon het Sint-Thomasgenootschap door de kerkelijke overheid in de onmogelijkheid zou

62 Cf. o.a. LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 1, p. 328, 16 maart 1940.

63 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 1, p. 296, 17 februari 1940.

64 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 1, p. 49–50, 23–24 september 1939.

65 P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 97.

66 Cf. L. ELAUT, *Eskulaperijen. Mijmeringen van een arts*, Brecht – Antwerpen, 1967, p. 106–107.

gesteld worden zijn zegenrijke werking voort te zetten”⁶⁷. Pater Callewaert, die ervan werd verdacht de onrust van het jaar 1924 mee te hebben aangestookt, kreeg voor het academiejaar 1925–1926 het verbod om nog te spreken voor het genootschap.⁶⁸ Het voltallige bestuur volgde uit protest haar voorzitter en nam ontslag, vele gewone leden haakten af. Het onthoofde Leuvense Sint-Thomasgenootschap bloedde hierna langzaam dood.⁶⁹

Ook met het tijdschrift *Onze Jeugd* kwam pater Callewaert in de problemen met de kerkelijke overheid. Als hoofdredacteur bood hij een forum aan notoir flamingante priesters als Cyriel Verschaeve en Odiel Spruytte. Deze laatste publiceerde zelfs enkele studies over nationalisme in het tijdschrift – in 1925 werd wel nog een van deze artikels geweigerd omdat Spruytte erin op een té uitgesproken manier lessen over het Vlaams-nationalisme aan de Vlaamse jeugd wilde geven.⁷⁰

Op het feit dat de bisschoppen lijnrecht tegen zijn artikels in hadden gehandeld bij het organiseren van de katholieke jeugd, reageerde de pater door de Katholieke Actie dood te zwijgen in *Onze Jeugd* – zijn trouwe lezers zouden dan wel begrijpen hoe hij hierover dacht. Wat helemaal verkeerd viel bij de bisschoppen, was evenwel een *In memoriam* voor kardinaal Mercier dat in 1926 in *Onze Jeugd* diende te verschijnen. Namens de redactie van *Onze Jeugd* had pater Callewaert hierin namelijk “naast heel wat lovende woorden [geschreven] dat de kardinaal ‘de liefde niet heeft gewonnen van de Vlamingen, de trouwe kinderen der Kerke Christi’”⁷¹. De censuur verbood de publicatie van dit *In memoriam*, en pas na een heel aantal aanpassingen mocht het uiteindelijk gedrukt worden. Gefrustreerd omwille van het gebrek aan vrijheid van meningsuiting, legde Callewaert zijn functie neer als hoofdredacteur.

In een artikel dat pater Nuyens in 1971 over *Onze Jeugd* schreef, schreef hij nog het volgende: “Kijkend van op een afstand van bijna een halve eeuw kan men zich afvragen in welke serene naïviteit de dominikaanse overheid het aandurfde (of was het een risico-gebaar?) een uitgesproken vlaamsgezinde dominikaan als Callewaert tot hoofdredacteur aan te stellen”⁷². Ook na een eeuw blijft deze vraag nog even terecht. De positie van hoofdredacteur geven aan iemand als Callewaert, die omwille van zijn uitgesproken politieke ideeën reeds in ballingschap was gestuurd, was buitengewoon riskant en eigenlijk een kroniek van een aangekondigde mislukking. Na het vertrek van Calle-

67 L. WOUTERS, *De ‘apogée’ van het St. Thomas-genootschap te Leuven*, in T. BROUNS et al. (ed.), *Vlaanderen’s hulde*, 83–88, p. 86 en P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 98.

68 L. WOUTERS, *De ‘apogée’*, p. 87–88 en P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 100.

69 L. WOUTERS, *Pater Callewaert en het St.-Thomasgenootschap te Leuven 1922–1926*, in *AKVS-Schriften* 7 (1986) nr. 13, 36–38, p. 37.

70 P. J. NUYENS, *Onze Jeugd. Idealistisch tijdschrift der Dominikanen (januari 1920–mei 1933)*, in *Wetenschappelijke Tijdingen* 30 (1971) 193–208, p. 199 en P. J. VERSTRAETE, *Odiel Spruytte. Een priesterleven in dienst van het Vlaams nationalisme*, Antwerpen, 1990, p. 109–110.

71 P. J. NUYENS, *Onze Jeugd*, p. 199; cf. ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3122(1), *Kloosteraangelegenheden. Briefwisseling, artikels, teksten 1916–1958, In memoriam Z. E. Kardinaal Mercier*, p. 2.

72 P. J. NUYENS, *Onze Jeugd*, p. 195.

waert vervlakte de eigenzinnige koers van *Onze Jeugd* en het blad, dat aldus overbodig werd naast de officiële organen van de Katholieke Actie, hield er in 1933 mee op.

Aldus plooide Callewaert zich tegen het einde van de jaren '20 terug op het Gentse Sint-Thomasgenootschap, waarmee hij een bloeiende werking wist uit te bouwen. De bisschoppen hadden echter een diep wantrouwen opgebouwd tegenover hem en perkten zijn vrijheid om te spreken dan ook danig in; dit was vooral het geval voor het bisdom Brugge. In 1935 richtte Callewaert zich nogmaals tot zijn provinciaal met de vraag een poging te wagen om de onvermurwbare Mgr. Lamiroy milder te stemmen opdat deze hem alsnog jurisdictie voor het bisdom Brugge zou verlenen. De provinciaal, pater Joannes Massaux, antwoordde Callewaert dat deze maar al te goed op de hoogte was van de redenen waarom hij niet in Brugge mocht spreken: “vos idées extrémistes, en opposition avec les directives épiscopales [...] vos rapports d'amitié publiquement affichée avec ceux qui combattent les directives épiscopales [...] [et] vos réflexions désobligeantes sur les Evêques et sur l'action catholique”. Massaux gaf toe dat Callewaert zich noch in zijn preken, noch in zijn publicaties aan de voornoemde zaken schuldig maakte, maar dat hij dit wel voortdurend deed in privégesprekken. De enige mogelijkheid voor Callewaert om opnieuw jurisdictie te verkrijgen, was door hier onmiddellijk mee op te houden en zo het idee bij de bisschoppen weg te nemen dat “vous êtes, non une aide, mais un obstacle dans l'oeuvre qu'ils poursuivent”⁷³.

Pater Nuyens heeft terecht gesteld dat “de jurisdictie-kwestie [...] als een rode draad door zijn [Callewaerts] apostolisch leven [liep]”⁷⁴. De bisschoppen grepen naar het instrument van de jurisdictie om het de pater onmogelijk te maken zijn invloed (op de jeugd) in hun bisdom nog verder uit te breiden. Op de plekken waar Callewaert zijn jurisdictie wel behield, werd hij nauwlettend in de gaten gehouden. Pater Callewaert werd dan ook voorzichtiger in zijn publieke uitspraken en beperkte zijn politieke uitlatingen tot zijn privégesprekken. Dit betekende echter niet dat zijn invloed afnam: vele jongeren en mensen binnen de Vlaamse beweging stonden in contact met hem en kwamen hem opzoeken – of hij zocht hen op. Zo hield Callewaert zijn vinger aan de pols bij de Vlaamse beweging en bleef hij zijn autoriteit binnen die beweging behouden. De bisschoppen moesten dit alles met lede ogen aanzien.

Het appel van de Nieuwe Orde

Een wereldwijde crisis drukte zijn stempel op de vroege jaren '30. De beurscrash van Wall Street in 1929 deed de Amerikaanse economie instorten, en in haar val trok deze ook de Europese economie mee. Des-

73 J. Massaux aan J. Callewaert, 24 juni 1935, ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3119(7), Briefwisseling 1905–1962.

74 P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 133.

illusie en een fundamenteel gevoel van wantrouwen in de gevestigde staatsordes maakten zich meester van grote delen van de Europese bevolking. Radicale bewegingen en partijen van links en rechts gedijden bijzonder goed in dit klimaat. In België ontstonden er verschillende politieke bewegingen die met elkaar het streven naar een zogeheten 'Nieuwe Orde' gemeen hadden. Doel was om – al dan niet op democratische wijze – aan de macht te komen in het land en een heel nieuwe staat op te bouwen conform de eigen ideologie. In België waren het vooral het Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso) van Joris van Severen, het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) van Staf De Clercq en Rex van Léon Degrelle die fors opgang maakten.

Georges (vervlaamst: Joris) van Severen was als Vlaamsvoelende rechtenstudent aan het IJzerfront beland, aldaar geradicaliseerd en als Vlaams-nationalist uit de loopgraven gekomen. In het voorjaar van 1919 leerde hij pater Callewaert kennen. Beiden waren medestichters van het huldecomité voor de gesneuvelden aan de IJzer,⁷⁵ dat in 1920 de eerste IJzerbedevaart zou organiseren. In 1921 werd van Severen verkozen tot volksvertegenwoordiger voor de Frontpartij. Hij werd binnen zijn partij echter al snel een steen des aanstoets vanwege zijn ultrakatholieke en antidemocratische ideeën, waardoor hij het verwijt naar het hoofd geslingerd kreeg een fascist te zijn.⁷⁶ Er wordt vermoed dat pater Callewaert zijn boek *Aristocratie* (1929) aan van Severen heeft opgedragen.⁷⁷ Zijn voorwoord is namelijk gericht aan “mijn beste George” die de pater beschouwde als “een prototype, een voorloper, een eerstgeborene van Vlaanderens toekomstige aristocratische jongelingschap”⁷⁸.

In 1931, nadat hij had gebroken met de Frontpartij, stichtte van Severen het Verdinaso. Deze partij streefde het ideaal van een eengemaakte staat Vlaanderen-Nederland (Dietsland) na, maatschappelijk opgebouwd volgens de kerkelijke leer van het corporatisme (of solidarisme), die zou moeten worden geleid door een groep aristocraten onder leiding van van Severen zelf. Van Severens politieke ideeën waren echter voortdurend in ontwikkeling, en in juli 1934 kondigde hij in een toespraak de 'Nieuwe Marsrichting' aan. Van Severen breidde zijn idee van Dietsland uit tot Nederland, België (Vlaanderen én Wallonië) en het Groothertogdom Luxemburg. België diende nu dus niet meer gebroken te worden om Vlaanderen vrij te maken voor vereniging met Nederland, maar België moest gezien worden als een eerste stap richting het grotere Dietsland van de 'Nieuwe Marsrichting'.

Voor pater Callewaert ging de 'Nieuwe Marsrichting' een brug te ver: reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog had hij radicaal de Belgische staat

75 R. DE GHEIN & C. DE RIDDER, *Een halve eeuw Vlaams idealisme. De IJzerbedevaarten in de archieven van De Standaard en haar lezers*, Diksmuide – Tielt – Amsterdam – Antwerpen, 1977, p. 7.

76 R. VANLANDSCHOOT, van Severen, Joris, in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* 3 (1998) 2739–2745, p. 2742.

77 M. CAILLIAU, *Pater Jules L. Callewaert versus Joris van Severen*, in M. CAILLIAU (ed.), *Joris van Severen. Zijn persoon, zijn gedachten, zijn invloed, zijn werk*, Leper, 2010, 129–150, p. 135.

78 J. CALLEWAERT, *Aristocratie*, Gent, 1929, p. 5–6.

afgezworen. Het Dietse ideaal (Nederland-Vlaanderen) sprak hem wel aan, maar een onafhankelijk Vlaanderen bleef absoluut primair. Callewaerts enthousiasme over van Severen was reeds eerder om onduidelijke redenen bekoeld, maar door diens neo-belgicisme besloot de pater nu ook volledig, ideologisch en persoonlijk, met hem te breken en hij bestreed het Verdinaso waar hij maar kon.

Op politiek vlak zou Callewaert ten volle het VNV van Staf De Clercq gaan steunen. De Clercq had in 1932 het VNV opgericht als een nieuw Vlaams-nationalistisch eenheidsfront. Drie jaar later haalde hij bij tussentijdse verkiezingen een onverwacht goed persoonlijk resultaat. Callewaert stuurde hem een brief waarin hij de verkiezingsuitslag commentarieerde. Daarin schreef hij o.m. dat “al wat tegen ons is [...] weer met schrik [is] geslagen: want zij dachten werkelijk dat het Vlaams-nationalisme dood was” en “dit succes [...] zal uw organisatie definitief vastmetselen”⁷⁹. Callewaert had dus niet enkel persoonlijk contact met *den leider*, zoals De Clercq binnen de VNV-rangen werd genoemd, maar identificeerde zich ook volop met het Verbond (“al wat tegen ons is”).

Callewaerts invloed op de jonge partij kan moeilijk onderschat worden. Binnen de zogeheten Raad van Leiding van het VNV zetelden o.a. Gerard Romsée, de omstreden oud-voorzitter van het Leuvense Sint-Thomasgenootschap, en Reimond Tollenaere. Deze laatste behoorde tot de jonge aanstormende garde van de partij. In 1927 was de toen achttienjarige Tollenaere het seminarie binnengegaan, waar hij al snel in de gaten werd gehouden omwille van zijn nationalistische sympathieën. In dat eerste jaar was Callewaert Tollenaeres biechtvader *extra muros*, en de jonge seminarist nam de oudere dominicaan over zo goed als alles in vertrouwen.⁸⁰ Na één jaar kreeg Tollenaere echter te horen dat hij – omwille van zijn Vlaams-nationalistische overtuiging – niet meer welkom was aan het seminarie het daaropvolgende jaar. Callewaert gaf de ex-seminarist het advies “eerst rechten te studeren en vervolgens – ten bate van Vlaanderen – in de politiek te stappen”⁸¹, wat deze ook deed. Zo belandde hij uiteindelijk bij het VNV.

Samen met de Vlaams-nationalistische priester Odiel Spruytte (die ook nog artikels voor *Onze Jeugd* had geschreven), gold pater Callewaert als éminence grise van het Verbond. Na de verkiezingen van mei 1936 waren het Spruytte en Callewaert die invloed uitoefenden op De Clercq om geen samenwerkingsovereenkomst te sluiten met de – in hun ogen té gematigde – Vlaamsgezinde vleugel binnen de katholieke partij.⁸² Na deze verkiezingen had men Callewaert overigens gevraagd om gecoöpteerd senator voor het VNV te worden, wat hij weigerde – niet dat zijn kloosterlijke overheid hem ooit permissie zou hebben gegeven om dit ambt op te nemen.⁸³ Eveneens in de nasleep van de verkiezingen van

79 B. DE WEVER, *Staf De Clercq*, Brussel, 1989, p. 60.

80 P. J. VERSTRAETE, *Reimond Tollenaere. Biografie*, Kortrijk, 1996, p. 49–50, 53–61 en 95–99.

81 P. J. VERSTRAETE, *Reimond Tollenaere*, p. 61.

82 B. DE WEVER, *Staf De Clercq*, p. 73–80 en B. DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933–1945*, Tielt, 1994, p. 229–234.

83 P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 153.

1936 was pater Callewaert aanwezig op een ontmoeting tussen kopstukken van het VNV en Rex (waaronder Léon Degrelle) om een eventuele samenwerking te bespreken. De pater was echter van mening dat het VNV zoveel mogelijk zelfstandig moest blijven opereren en dat Rex weliswaar gestoeld was op het juiste katholieke idealisme, maar nog teveel uitging van het Belgische kader.⁸⁴ De verwevenheid van Callewaert met het VNV werd waarschijnlijk nog het duidelijkst op zijn huldeviering in april 1936. De meeste mensen die bijdragen leverden voor het huldeboek waren van VNV-signatuur.⁸⁵

In 1939 behandelde Callewaert in een reeks Vastensermoenen de ‘moderne afgoden’, waaronder ‘natie’ en ‘ras en bloed’. Nationalisme als liefde of voorkeur voor het eigen land of volk was gewettigd volgens de pater, zolang dit niet verabsoluteerd werd: “boven de naties” staat immers “het koninkschap van Christus: het koninkschap van de liefde”⁸⁶. Hier vinden we bij Callewaert dus een zekere relativisering van zijn eigen nationalistische gedachtegoed. In zijn preek over ‘ras en bloed’ veroordeelde hij in duidelijke bewoordingen het racisme en allerlei soorten rassenleer, zoals die o.a. door Nazi-Duitsland werden gepropageerd. De pater fulmineerde ook tegen de sluipende ‘kerkvervolging’ in het Derde Rijk.⁸⁷ Callewaert was dus zeker niet zomaar pro-nazi of pro-Duits. Door zijn pessimistische kijk op de samenleving en de sociaal-politieke orde voelde hij zich echter sterk aangetrokken tot de Nieuwe Orde-idee. Dit zorgde er samen met zijn Vlaams-nationalistische overtuiging voor dat hij zijn plaats vond bij het fascistisch geïnspireerde VNV van Staf De Clercq.

Van enthousiasme naar ontgoocheling in de Tweede Wereldoorlog

Begin september 1939, enkele dagen na de Duitse inval in Polen, schreef Callewaert de eerste pagina's van wat zou uitgroeien tot zijn *Oorlogsdagboek*. Op dat moment verbleef hij als supprior in het klooster te Antwerpen, een overplaatsing (om onduidelijke redenen) die hij in december 1938 tegen zijn wil in had ondergaan. Op het moment van zijn overplaatsing was hij overigens ook benoemd tot *praedicator generalis*, een titel die men binnen de orde toekende aan confraters die uitmuntten in de prediking. Was dit, naast een erkenning voor Callewaerts werk, misschien een doekje voor het bloeden voor zijn overplaatsing?

⁸⁴ P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 154.

⁸⁵ Onder hen die bijdroegen aan het huldeboek bevonden zich Theo Brouns, VNV-politicus en een goede vriend van Callewaert; Odiel Spruytte; Jozef Ampe, die het jaar daarop redacteur van *Volkskamp* zou worden, het blad voor VNV-studenten; Leo Wouters, die van in het prille begin actief was binnen het VNV; Edgar Lehembre, eveneens een VNV-politicus en Luc Ryckeboer, lid van het VNV die later nog oorlogsburgemeester van Kortrijk voor de partij zou worden.

⁸⁶ ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3130(5), 2. De afgod: Natie, Vasten 1939.

⁸⁷ ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3130(5), 3. De afgod: Ras en Bloed, Vasten 1939.

In het eerste deel van zijn dagboek klinkt Callewaerts pessimistische kijk op de samenleving zeer sterk door. Zo schrijft hij dat “de wereld [...] zoo vuil [...] zoo vals, zoo voois, zoo leugenachtig, zoo verward [was geworden] – ook de katholieke wereld – dat een mensch er een genoeg aan beleeft van een beestedrift, omdat nu deze wereld zichzelf gaat vernielen”⁸⁸. Volgens Callewaert was het eigen aan de wetmatigheden van de geschiedenis dat God om de zoveel tijd de langzaam wegtrotende wereld vernietigde: “eeuw op eeuw wordt de wereld omgewoeld door Gods ploegschaar”⁸⁹. De Duitse legers, aangevoerd door de “geval- len engel” Hitler,⁹⁰ waren nu door God uitgekozen tot Zijn slagzwaard om *tabula rasa* te maken. De pater nam het besluit om de komende oorlogsgebeurtenissen in zijn dagboek neer te schrijven en te evalueren a.d.h.v. twee criteria, die wezenlijk met elkaar verbonden waren voor hem: het heil voor Vlaanderen en het heil voor het katholicisme.

Bij de Duitse inval in België in mei 1940 was de pater aanvankelijk teleurgesteld omdat de Duitsers beloofd hadden dat de Lage Landen niet zouden worden betrokken in een eventuele oorlog. Deze teleurstelling sloeg echter al snel om, zo wordt duidelijk door een bijzondere getuigenis uit de begintagen van de bezetting. Midden juni 1940 klopte pater Franziskus Maria Stratmann namelijk aan bij het Antwerpse predikherenklooster. Deze Duitse dominicaan was al jaren op de vlucht voor de nazi's, die hem vervolgden wegens zijn pacifistische gedachtegoed. Na een kort verblijf bij de dominicanen in Gent was pater Stratmann naar Antwerpen gevlucht, waarover hij later de volgende impressie heeft neergeschreven: “Politisch herrschte im Kloster zu Antwerpen dieselbe Einstellung wie in Gent, namentlich bei dem ebenfalls anwesenden Subprior Pater Callewaert, einem sehr bekannten Prediger und hochgeschätzten Vorkämpfer der flämischen Bewegung. Er meinte, die Kapitulation Frankreichs werde ‘morgen’ erfolgen, was auch eintraf, und die von England in einer Woche, was nicht eintraf. *Man war mit dieser Entwicklung recht zufrieden.* Das kirchliche Leben in Belgien würde unter dem Protektorat Hitlers sicher ebenfalls befriedigend weiterbestehen können, und manches würde besser werden”⁹¹.

Pater Callewaert zorgde er uiteindelijk voor dat Stratmann kon onderduiken bij de zusters dominicanessen van Bethanië te Lint, waar hij als hun aalmoezenier verbleef tot aan het einde van de oorlog. In augustus 1940 werd Callewaert door zijn Antwerpse confraters verkozen tot prior, maar deze verkiezingsuitslag werd niet bekrachtigd door de provinciaal⁹² – volgens Callewaert omdat kard. Van Roey zijn veto tegen

88 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 1, p. 5, 5 september 1939.

89 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 3, p. 34, 20 april 1941.

90 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 1, p. 95, 19 oktober 1939.

91 F. M. STRATMANN, *In der Verbannung. Tagebuchblätter 1940 bis 1947*, Frankfurt am Main, 1962, p. 110 (eigen cursivering).

92 A. Van den Wildenberg aan J. Callewaert, 23 augustus 1940, ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3122(1), Kloosteraangelegenheden. Briefwisseling, artikels, teksten 1916–1958.

hem had gesteld.⁹³ In oktober werd de pater opnieuw overgeplaatst naar Gent, zijn vertrouwde uitvalsbasis.

In januari-februari 1941 las Callewaert *Der Mythos des zwanzigsten Jahrhunderts*, een werk van de hand van de 'partij-ideoloog' van de nazi's, Alfred Rosenberg. Hij was geschokt door de radicaal anti-kerkelijke en neopaganistische leer die in het boek werd uitgedragen en besloot conferenties over Rosenbergs leer aan de studenten van het Sint-Thomasgenootschap te geven, in de hoop zo het failliet van diens stellingen te kunnen aantonen.⁹⁴ Enigszins laat was Callewaert dus tot het inzicht gekomen dat het nationaalsocialisme en het katholicisme niet verzoenbaar waren en dat de nazi's niet geïnteresseerd waren in kerk en katholicisme tenzij het op een of andere manier kon aangewend worden voor hun eigen agenda.

Maar zelfs als Callewaert het heil voor het katholicisme niet meer verwachtte van de Duitsers, dan is het duidelijk dat hij dit wel nog deed voor het heil van Vlaanderen. In het vooroorlogse België waren de Vlamingen verlamd en machteloos, aldus de pater, en zij hadden hulp nodig van buitenaf om uit deze impasse te geraken: "En in deze zin, juichen de flaminganten de Duitse bezetting en [...] de Duitse hulp toe als een bevrijding en een verlossing. Wij hebben er alles bij te winnen"⁹⁵. De Vlamingen wilden door de Duitsers evenwel worden behandeld als gelijkwaardige bondgenoten en niet als knechten. Callewaert keurde de collaboratie met de Duitse bezetters dus goed, en dit vanuit theologische optiek – God gebruikt de Duitsers om een nieuwe wereldorde te creëren – en vanuit politiek oogpunt – Vlaanderen en Duitsland deelden immers dezelfde belangen. "Het uur van Vlaanderen" waarop Callewaert zo had gehoopt, leek volgens hem nu eindelijk te zijn aangebroken.

In zijn *Oorlogsdagboek* stelde Callewaert ook duidelijk dat de militaire collaboratie zijn goedkeuring kon wegdragen. Zo schreef hij in lovende bewoordingen over de Zwarte Brigade, een paramilitaire VNV-organisatie die het Duitse leger wilde ondersteunen, bijvoorbeeld door bewakingsopdrachten over te nemen. Hij zag de Zwarte Brigade als een legioen van 'wachters voor Vlaanderen', en betreurde dan ook dat het door de geestelijke overheid verboden was voor clerici om er werkzaam te zijn als aalmoezenier – mogelijks zag de pater hier dus een rol voor zichzelf weggelegd.⁹⁶ In zijn dagboek betoonde Callewaert zich ook een groot voorstander van de oprichting van een afweerkorps tegen Engeland, dat Vlaanderen moest helpen om haar nieuw verworven zelfstandigheid (onder Duitse vleugels) te verdedi-

93 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 2, p. 23, 18 oktober 1940.

94 P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 191.

95 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 2, p. 26, 18–29 oktober 1940.

96 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 3, p. 6–9, 20 maart 1941.

gen tegen een van de grootmachten die haar het Belgische staatsbestel had opgedrongen.⁹⁷

Eind juni 1941 juichte Callewaert in zijn dagboek de Duitse inval in Rusland toe, die hij omschreef als “de gesel Gods [die] knotst op het goddeloos bolsjewisme”⁹⁸. En toen er een maand later een Vlaams Legioen werd opgericht dat in actie zou komen aan het Oostfront, was Callewaert ervan overtuigd dat “onze beste en edelmoedigste krachten”⁹⁹ zich hiervoor zouden aanmelden. De pater stelde zich evenwel de vraag of de strijd in het Oosten niet enkel ten bate was van Duitsland. De strijd tegen het bolsjewisme keurde hij principieel wel goed, maar de Vlamingen hadden verder nog niets van de Duitsers verkregen: een zelfstandige Vlaamse staat was onder de Duitse bezetting nog even ver weg als binnen het vooroorlogse Belgische staatsbestel. Bovendien steunden de Duitsers actief die organisaties die eerder voor een *Anschluss* van Vlaanderen bij het Derde Rijk stonden dan voor Vlaamse zelfstandigheid (zoals de Vlaamse afdeling van de SS en DeVlag, de *Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft*). De bezetters gebruikten deze organisaties die onvoorwaardelijk trouw waren aan *Reich* en *Führer* om het VNV, dat de grootste collaborerende fractie vormde, tot steeds grotere inspanningen in de collaboratie te dwingen, zonder dat hier dus iets tegenover stond. Callewaert was van mening dat indien deze situatie verder aanhield, de VNV-leiding het besluit moest nemen om uit de collaboratie te stappen. De Vlaamse krachten mochten niet misbruikt worden voor een louter nazi-Duitse agenda: “Liever geen flamingantisisme meer dan zulke vuilnis en ontaarding”¹⁰⁰.

Hoewel zijn aanvankelijke enthousiasme dus bekoelde, keerde de pater zich vooralsnog niet publiekelijk af van de koers van het VNV. Een aantal gebeurtenissen in de loop van 1942-1943 brachten hier echter verandering in. In januari 1942 kwam Reimond Tollenaere, die met de eerste lichting van het Vlaamse Legioen naar het Oostfront was getrokken, om bij Leningrad. De Vlaamse en katholieke identiteit van de Vlaamse legionairs aldaar werd door de Duitsers tegengewerkt. In oktober van dat jaar overleed Staf De Clercq in een hospitaal te Gent na een dubbele hartaanval – Callewaert zat aan diens sterfbed en was ook aanwezig op de begrafenis. De spanningen tussen de SS en DeVlag langs de ene kant en het VNV langs de andere kant namen verder toe. In februari 1943 beschreef Callewaert een “apokalyptisch visioen van een russische zegepraal”¹⁰¹ in zijn dagboek. Dit visioen was hoogstwaarschijnlijk ingegeven door de Duitse nederlaag bij Stalingrad die win-

97 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 3, p. 9-14, 21 maart 1941.

98 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 3, p. 68, 22 juni 1941.

99 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 3, p. 78, 13 juli 1941.

100 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 3, p. 114, 20 september 1941.

101 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 4, p. 44-45, 7 februari 1943.

ter. Al deze factoren samen zorgden ervoor dat Callewaert begin 1943 tot het idee kwam dat hij iets moest ondernemen om Vlaanderen en het katholicisme uit deze crisissituatie te leiden.

In april 1943 bezorgde hij een brief aan de nieuwe leider van het VNV, dr. Hendrik Jozef Elias. Deze brief was één lange aanklacht tegen de koers van het VNV. Callewaert meende dat de partijleiding zich liet leiden door twee foute principes: 'Duitsland moet de oorlog winnen' en het nationaalsocialisme. Het eerste principe verwierp hij omdat voor een Vlaams-nationalistische partij het enige principe mocht zijn dat Vlaanderen iets won, dat de zelfstandigheid van het eigen volk verzekerd werd. Ten tweede verwierp hij de nationaalsocialistische ideologie, die hij als tegenstrijdig met en vijandig tegen het katholicisme bestempelde. "Uit verkeerde principes volgen verkeerde daden", aldus Callewaert, en hij vervolgde zijn brief door de makke houding van de VNV-leiding aan te klagen die "buigt en kruipt, aarzelt en dubt en eindigt altijd maar met toe te geven en het wonder is: de Leiding zit in haar broekzakken vuisten te maken tegen de trouwloosheid van den Duits maar durft niet op te staan". Volgens Callewaert diende de VNV-leiding radicaal van koers te veranderen, ook al was hij zich bewust van de serieuze consequenties die hiermee gepaard konden gaan: men moest desnoods bereid zijn om de gevangenis in te gaan. Onderaan zijn brief voegde de pater nog twee noten toe: een eerste waarin hij schreef dat hij niet tegen het bestaan van het VNV was, maar een beter bestaan voor het VNV wilde; en een tweede waarin hij stelde dat hij de oorlog van Duitsland tegen het verdrag van Versailles en tegen het bolsjewisme als rechtvaardig beschouwde en de Nieuwe Orde verdedigde.¹⁰²

Enkele dagen later ontving Callewaert een brief van Elias waarin deze hem van antwoord diende en schreef dat hij "natuurlijk" niet akkoord ging met de inhoud van de brief en hoopte dat de pater zou inzien dat hij wél steeds het heil van Vlaanderen voor ogen had.¹⁰³ Callewaert was bepaald niet opgezet met dit antwoord en vreesde dat Elias zijn brief in de doofpot zou stoppen.¹⁰⁴ Daarom besloot hij zijn brief te verspreiden onder vooraanstaande VNV-ers en flaminganten, bij wie hij op heel wat bijval kon rekenen. De brief leidde evenwel niet tot de grote koerswijziging van het VNV waar de pater op had gehoopt.

In een later document, getiteld *De geschiedenis van een brief*, heeft Callewaert een antwoord geformuleerd op de vraag "waarom zulk een brief [maar] eerst gestuurd [in] april 1943 – en waarom niet vroeger?" In *De geschiedenis* schrijft Callewaert dat hij al eerder bezwaren had geformuleerd tegen de té volgzame koers van het VNV, maar dat Staf De Clercq hem steeds had gesust en had gezegd dat het wel goed zou ko-

102 ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3199(8), Brief gestuurd aan Dr Elias, Leider der Eenheidsbeweging en aan den Hoogen Raad van Leiding, april 1943; deze brief is tevens opgenomen in P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 238–244.

103 LEUVEN, Archief Vlaamse Dominicanen, *Pater Callewaert*, Oorlogsdagboek, dl. 4, p. 52, 7 april 1943.

104 Uit een brief van J. Callewaert aan S. Devloo, 20 juni 1943, opgenomen in J. VAN DINGENEN, *Lezers schrijven. E.P. Callewaert-Herdenking – Vriendelijke Rechtzetting door A. Monthaye en S. Devloo*, in *Broederband* 22 (1986) nr. 4, 5–6, p. 6.

men. Toen hij echter inzag dat de Duitsers noch het katholicisme zouden beschermen, noch een zelfstandig Vlaanderen mogelijk zouden maken, besloot hij dat de maat vol was. Hij vergeleek zijn aanvankelijke vertrouwen in Duitsland met dat van “een onschuldig, eerlijk kind, in wien geen bedrog schuilt”. Dat vertrouwen was echter volledig weggedeemsterd, totdat hij zich “gestuurd [had gevoeld] door God als een profeet” om de manier waarop er werd gecollaboreerd door het VNV, aan te klagen.¹⁰⁵ Wat hij dus eerst enthousiast had gezien als het “uur van Vlaanderen”, was nu uitgedraaid op een ontgoocheling, “de ramp van Vlaanderen”.

Proces, ballingschap en overlijden

Pater Callewaert werd verrast door de snelle opmars van de geallieerden bij de bevrijding van het Europese continent, toen hij in augustus 1944 op vakantie was in zijn geboortedorp. Hij zag evenwel geen reden om te vluchten en bleef in Torhout, tot hij begin oktober de kans zag terug te keren naar Gent. In enkele socialistische en Franstalige bladen verschenen artikels die de geruchtenmolen rond zijn persoon op gang brachten.¹⁰⁶ Het zou evenwel tot april 1945 duren voordat Callewaert werd aangehouden, en dit was dan nog eerder toevallig volgens pater Nuyens: agenten van de staatsveiligheid kwamen een huiszoeking in het Gentse dominicanenklooster verrichten en hadden er tot hun verbazing de pater aangetroffen. Daar er geen aanhoudingsbevel tegen hem was uitgevaardigd, moesten ze eerst contact opnemen met het bureau alvorens ze de pater konden meenemen.¹⁰⁷

Pas eind februari 1946 ging het proces-Callewaert van start. De pater werd ervan beschuldigd gedurende heel de oorlog “deel te hebben genomen aan het vervormen door den vijand van wettelijke instellingen of inrichtingen of met kwaad opzet ’s vijands politiek in de hand te hebben gewerkt” en “wetens en willens de stichting of werking te hebben bevorderd van groepeerings, vereenigingen of organisaties die de vernietiging nastreven van België’s onafhankelijkheid, van de grondwettelijke vrijheden of instellingen van het Belgische Volk”¹⁰⁸. Enkele getuigen legden verklaringen af over Callewaerts rol binnen het VNV en over zijn anti-Belgische overtuiging.

De pater ontkende dit alles en stelde dat zijn eerste principe steeds was geweest Vlaanderen “in het kader van België”. Hij erkende dat hij een grote invloed had op de jeugd maar dat hij hen nooit had aange-

¹⁰⁵ ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3199(8), De geschiedenis van een brief, 13 april – 27 juni 1943, opgenomen in *Motivaties van de brief van pater Callewaert aan H. Elias*, in *AKVS-Schriften* 7 (1986) nr. 13, 40–43; cf. S. DEVLOO, *Wat bracht pater Callewaert tot een motivatie van zijn brief*, in *AKVS-Schriften* 7 (1986) nr. 13, 38–39.

¹⁰⁶ P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 185 en A. DE BRUYNE, “*Petits vicaires...*” *Priester Daens, Dom Modest Van Assche, Rektor Jan Bernaerts, Pater Callewaert*, Sint-Baafs-Vijve, 1968, 117–160, p. 140–141.

¹⁰⁷ P. J. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert*, p. 186.

¹⁰⁸ ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3121(11), *Pro Justitia*, 13 februari 1946.

zet tot “politieke misdrijven”; hij had zelfs nooit over politiek gesproken tijdens de oorlog.¹⁰⁹ Callewaerts advocaat stelde dat de pater nu vervolgd werd “omdat in den Callewaert van tijdens den oorlog, [men] het evenbeeld wil zien van den Callewaert die men zich voor den oorlog heeft voorgesteld”. De pater had de invloed die hij bij de jeugd had opgebouwd voor de oorlog juist *niet* aangewend om hen te rekruteren voor het Vlaamse Legioen, wel integendeel: zijn advocaat stelde dat hij een heel aantal jongens van hun voornemen om te gaan vechten had kunnen afhouden.¹¹⁰

In maart 1946 werd het vonnis uitgesproken. De pater werd omwille van “zijn activiteiten, raadgevingen en betrekkingen in en met het V.N.V. en andere separatistische pro-Duitsche en anti-Belgische groeperingen” schuldig bevonden aan collaboratie met de vijand en van steun aan diens pogingen om de Belgische staat te ontwrichten en te vernietigen.¹¹¹ Uiteindelijk werd de pater hiervoor veroordeeld tot twaalf jaar celstraf. Zijn oversten spanden zich enorm in om strafvermindering voor hem te verkrijgen. In september 1947 kwam de pater reeds vrij, onder de specifieke voorwaarde dat hij opnieuw in ballingschap zou gaan. Ballingsoord was ditmaal Neggio in het Zwitserse kanton Ticino, waar hij aalmoezenier werd voor een communiteit van Oostenrijkse dominicanessen.

Als we zelf een balans willen opmaken van de houding van Callewaert tijdens de Tweede Wereldoorlog, dan moeten we dit vooreerst kaderen binnen zijn politiek-ideologische positie vóór die oorlog. Callewaert was uit de Eerste Wereldoorlog gekomen als overtuigd Vlaams-nationalist, en was doorheen de jaren '20 en '30 een overtuigd aanhanger van de Nieuwe Orde geworden. Op partijpolitiek vlak vond hij het beste aansluiting bij het fascistisch geïnspireerde VNV van Staf De Clercq, waarin hij een belangrijke rol achter de schermen speelde. Bij het begin van de Tweede Wereldoorlog was hij overduidelijk een voorstander van de collaboratie, ook op militair vlak. Omwille van zijn anticommunisme kon de Duitse inval in Rusland zijn goedkeuring wegdragen en stond hij sympathiek tegenover het Vlaamse Legioen dat naar het Oostfront trok. De Leuvense historicus Lode Wils acht het als bewezen dat Callewaert jongeren heeft aangemoedigd om naar het Oostfront te trekken.¹¹² Hoewel dit zeer aannemelijk is, is hier noch op Callewaerts proces, noch later enig bewijs voor geleverd – hij werd er dan ook niet voor veroordeeld. De pater keerde zich in 1943 met de brief aan Elias af van de koers van het VNV, “zowel omdat een overwinning van Duitsland een bedreiging zou kunnen vormen voor de Vlaams-nationale identiteit als omdat het nationaal-socialisme een verloochening inhield van

109 ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3121(9), Verklaring van Juul Callewaert, 19 oktober 1945.

110 ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3121(9), Nota voor P. Callewaert J. door Dhooze, s.d.

Cf. W. OPDEBEECK, *Nog meer over Pater Callewaert O.P. Een banneling over Pater Callewaert* – 16.3.86, in *AKVS-Schriften* 7 (1986) nr. 13, 30–35, p. 32.

111 ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3121(11), Pro Justitia, 26 mei 1946.

112 L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, dl. 3: *Geschiedenis van het Davidsfonds in en rond Wereldoorlog II*, Leuven, 1989, p. 239. Lode Wils vermeldt hier verder geen bronnen bij.

de katholiciteit, Vlaanderen eigen”¹¹³, zoals de historici Louis Vos en Lieve Gevers hebben gesteld. Hiernaast speelden ook enkele meer concrete factoren een rol in zijn omkeringsproces, zoals het overlijden van De Clercq en Tollenaere en de Duitse nederlaag bij Stalingrad. Callewaerts ommekeer was echter niet volledig, daar hij in de noten onderaan zijn brief benadrukte dat hij niet tegen de collaboratie was, maar vooral een ‘betere collaboratie’ wilde.¹¹⁴ Men kan zich dus de vraag stellen naar de authenticiteit ervan, temeer daar de oorlogskansen nu duidelijk aan het keren waren.

In maart 1950 mocht pater Callewaert uiteindelijk terugkeren naar België, waar hij zich inzette voor repressieslachtoffers en mee zijn schouders onder de amnestiebeweging zette. Hij was terug een vaste aanwezige op de IJzerbedevaart, waar hij zijn *Gebed voor Vlaanderen en Vrede* mocht voorlezen. In 1959 werd hij echter – tot zijn grote ergernis – als voorlezer vervangen. Ook nam hij opnieuw actief zijn rol als predikant op, hoewel hij nauwlettend in de gaten werd gehouden door zowel de bisschoppelijke als door zijn kloosterlijke overheid. Daarnaast verleende hij zijn medewerking aan de roepingenbrochure van de dominicanen *Symfonie in wit en zwart*, waarin we o.a. kunnen lezen dat “een Vlaamse jongen zich thuis[voelt] bij de Dominicanen. Zoals een Engelsman Engels en een Fransman Frans is zo mag en zo moet de Vlaamse Dominikaan een 100% Vlaams priester zijn in dienst van zijn volk. In onze kloosters is alles Vlaams en op zijn Vlaams”¹¹⁵. In de tijd dat Callewaert intrad bij de dominicanen, zouden deze zinnen nog absoluut ondenkbaar zijn geweest in een officiële publicatie van de orde. Pater Adriaan Aernouts heeft in een homilie op een herdenkingsviering van pater Callewaert ook eens verwezen naar de vele paters die ‘dankzij Callewaert’ – en door diens flamingant profiel dat afstraalde op de orde – “de weg naar het dominicanenklooster” hadden gevonden.¹¹⁶

In december 1961 werd Callewaert voor de eerste keer getroffen door een beroerte, in juni 1963 voor een tweede maal. De gevierde redenaar werd een “zwijgende zieke”¹¹⁷. Ondanks het verlies van zijn spraakvermogen bleef de pater zich ten diepste verbonden voelen met zijn vrienden en confraters. Op 25 november 1964 overleed pater Callewaert op achtenzeventigjarige leeftijd te Sint-Denijs-Westrem. Hij had in zijn leven een ‘klassiek parcours’ afgelegd binnen de Vlaamse beweging: van blauwvoet tot radicale flamingant, van Vlaams-nationalist en Nieuwe Orde-aanhanger tot ‘repressieslachtoffer’ en ijveraar voor amnestie. Door zijn apostolaat had hij een grote invloed op de Vlaamse katholie-

113 L. GEVERS & L. VOS, *Kerk en nationalisme in Vlaanderen in de 19de en de 20ste eeuw*, in R. BURGGRAEVE & J. DE TAVERNIER (ed.), *Is God een Turk? Nationalisme en religie*, Leuven, 1995, 33–64, p. 51–52.

114 Senator August De Boodt, die zich inzette om strafvermindering voor pater Callewaert te verkrijgen, schreef over deze brief dat het gif ervan in de staart zat: “in zijn naschrift stak het venijn dat ik ten dien tijde geweldig betreurd heb” (A. De Boodt aan Pierlé, 23 april 1947, ANTWERPEN, ADVN, AC 108, D3121(11)).

115 *Symfonie in wit en zwart. De Dominicanen*, Schoten, 1956, p. 29.

116 A. AERNOUTS, *Homilie “Pater Callewaert” 16.03.1986*, in *AKVS-Schriften* 7 (1986) nr. 13, 43–44, p. 44.

117 J. WALGRAVE, *Pater J. Callewaert ter nagedachtenis*, in *Kultuurleven* 32 (1965) 12–20, p. 19.

ke jeugd en hij had ook enige invloed op de politiek. Vanuit zijn idealistische gedachtegoed ('Alles voor Vlaanderen - Vlaanderen voor Christus') had hij een droom van een "uur van Vlaanderen". Hij schatte echter - onherroepelijk en onherstelbaar - foutief in wanneer dit uur was angebroken.